

NÉMET KLAUDIÓ

Kisebbségi magyar politikai győzelem Slobodan Milošević felett*

**Csubela Ferenc és egy jó időben bejelentett autonómiatervezet
esete**

Izgalmas téma a politikatörténetben, amikor két ellentétes oldalon álló politikai erő egymásnak feszül, és a konfliktusból új alternatíva születik. Különösen érdekes megfigyelni ezt akkor, amikor egyenlőtlenek a viszonyok. Ilyen például az, amikor a kormánypárt vezetője és az ellenzékben levő kisebbségi képviselő csatájában Dávid felülkerekedik Góliáton. Csubela Ferenc 1995-ben az akkori jugoszláv elnök, Slobodan Milošević felett aratott politikai győzelmet. Mindehhez csak egy megfelelő időben bejelentett autonómiatervezetre volt szüksége, ami miatt szálla lett a jugoszláv közélet szemében.

Csubela Ferencről¹

Csubela Ferenc 1937. szeptember 15-én született Eszéken, apja horvát, anyja ómoravica² magyar volt. Az édesapjának politikai okok miatt emigrálnia kellett, ezért az édesanyja 1945-ben hazatért a két gyermekével a szülőfalujába (KALAPIS 2002: 203). Csubela a településen tanult meg magyarul, majd hamar közéleti szerepet vállalt. Részt vett az ifjúság szervezésében, a községi Népi Ifjúság szervezetének elnökeként tevékenykedett (CSORBA 1995: 871). Ómoravicát 1966-ban beolvasztották Topolya községbe, és ekkor ő lett a Topolya községi Szocialista Szövetség Választmányának elnöke, ahol társadalmi ügyekkel foglalkozott. Hamar

rávilágított arra, hogy a testvériség–egység szelleme csupán mítosz, hiszen a kisebbségeket korántsem illették meg ugyanazok a jogok, mint a többségi sláv nemzetiségeket. Topolya község lakossága ebben az időben (1967 és 1973 között) 74 százalékban magyar nemzetiségű volt. Egy-egy községi és állami birtok, vállalat támogatási politikája különösen fontos volt, hiszen lehetőséget biztosított a szegényebb körülmények között nevelkedett gyerekeknek, hogy tanulhassanak. Ösztöndíjat rendszerint hiányszakmákat tanuló diákoknak adtak, és a sikeres pályázókat biztos munkahely várta annál az állami intézménynél, amelyiktől a pénzt kapták. Az ösztöndíjazás ügye tehát kardinális kérdés volt, hiszen azzal, hogy a magyar fiatalokat nem támogatták abban, hogy magasabb fokozatú munkahelyhez jussanak, a magyaroknak a kétkezi munka jutott. Az egyik gyárban a dolgozók 60 százaléka magyar nemzetiségű volt, a tisztviselőknek viszont mindössze 8 százaléka. Csubela ezen cég példáján mutatta be a nem megfelelő ösztöndíjpolitika velejáróját is, mivel a jelentés előtti néhány évben a 75 ösztöndíjas közül csupán 7 volt magyar. Csubelát a jelentései miatt nem választották újra, hanem a politika perifériájára helyezték, a továbbiakban az ómoravicai Otthon értelmi fogyatékosokat gondozó szociális intézet igazgatójaként tevékenykedett. 1973 és 1989 között mégis olyan társadalmi és kulturális szerepet töltött be a vajdasági magyarság életében, amellyel beírta magát a regionális történelembe (NÉMET 2021: 15–30).

1989-ben Jugoszláviát is elérte a rendszerváltozás szele, és az alkotmányban szavatolták a többpártrendszert. Az 1990-es, 1992-es és 1993-as választásokon így Csubela visszatért a politikába, és népképviselő lett a szerbiai országgyűlésben a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége színeiben. Az egyik legaktívabb vitázó és legkitartóbb háborúellenes aktivista volt, aki beszédeivel és kimértségével méltán szerzett magának hírnevet a vajdasági magyar polgárok között (NÉMET 2021: 33–67).

1994-ben alapító elnöke volt a Vajdasági Magyar Szövetségnek (*Magyar Szó*, 1994. 6. 19.), amelynek akkor is az elnöke maradt, amikor 1995-ben párttá alakult az egyesület (SOLTIS 1995: 4–5). A pártnak több központi témája volt: a háborúellenes tiltakozás, a VMDK-val való szembenállás, a menekültek arányos szétosztása az országban, vagy épp az autonómia

ügye. Ezzel kapcsolatban széles körben támogattak minden kezdeményezést: Vajdaság autonómiájának tényleges visszaállítását, valamint a kulturális és területi függetlenségre irányuló törekvéseket. Az 1995-ös Vihar hadművelet azonban megváltoztatta Csubela Ferenc hozzáállását az autonómia kérdéséhez, és sokkal radikálisabb elvet kezdett el követni.

A Vihar hadművelet

1995. augusztus 4-e és 7-e között, valamint 8-án zajlott le a délszláv háborúk egyik legjelentősebb ütközete, a Vihar hadművelet. Horvátország ekkor két részre szakadt a harcokban: a Krajainai Szerb Köztársaság (továbbiakban KSZK) területén azok a szerbek éltek, akik az Osztrák–Magyar Monarchia idején a horvátokkal közösen védték a Határőrvidéket. Kezdetben nagyjából fele-fele arányban éltek itt, de a háború idejére már több szerb lakott ezen a területen. A KSZK fő célja egyértelműen az volt, hogy egy nagy Szerbia része legyen, ezért is harcolt a saját hadseregével. A horvát támadásban négy hadtest és egy részhadtest vett részt. A céljuk az volt, hogy összehangoltan, több irányból osszák meg a szerbek haderejét. A horvát túlerő körülbelül háromszoros-négyszeres lehetett, ez becslések szerint 180 000 főt jelenthetett (JUHÁSZ 1997: 105–106). Az emberek a támadás hírére elmenekültek, és a hatóság megkezdte a szerbek kitelepítését a térségből, aminek köszönhetően 150–250 000 menekült érkezett Szerbiába. A menekültek nagy részét a miloševići rezsim Vajdaságban, főleg etnikailag vegyes területeken szállásolta el. Ez augusztusban csaknem 70–90 000 menekültet jelentett. Az aránytalan elosztásra jó példa, hogy Montenegróba ugyanannyi menekültet telepítettek be, mint Szabadka városába (VALIHORA 1995: 21).

A vajdasági magyar autonóm területek

A VMSZ tervei az autonómiáról a nyilvánosság előtt 1995. július 18-án kristályosodtak ki. Csubela ezen a napon tárgyalt Tabajdi Csabával, a Miniszterelnöki Hivatal kisebbségi ügyekkel foglalkozó politikai államtitkárával, és jelezte neki, hogy pártja a magyarok területi autonómiája mellett

teszi le a voksát, és ennek tervét szeptemberig elkészítik (*Népszabadság*, 1995. 7. 29., 3). Nagyon hasonló elveket határoztak meg, mint amilyen a VMDK eredeti hármass autonómia-konceptiója volt, csak sokkal erőteljesebben követelték a területi autonómia létrehozását (SZLOBODA 1995: 3). Tehát míg a VMDK 1995-ben egy olyan határozatot fogadott el, amely hangsúlyosan a személyi autonómiát támogatta, nem elvetve a területi autonómiát, addig a VMSZ-nél erőteljesebb volt a területi autonómia igénye. A magyar kormány kikötötte: csak akkor támogatják a vajdasági magyar autonómia-törekvéseket, ha azokban konszenzusra jutnak, ám a két szervezet nem tudott kiegyezni (*Magyar Szó*, 1995. 10. 19., 1–3).

1995 szeptemberében Tóth Horti Gábor, Zenta polgármestere elkérte a magyar külügyminisztertől a Z-4-es tervet³ (TARI 2020). A Z-4-es tervet az Amerikai Egyesült Államok, Oroszország és az Európai Unió egyes képviselői hozták létre, ez ugyanis a Krajnában élő szerbek autonómia-tervezete volt, amit viszont sokszor lesöpörtek az asztalról az érintett felek. A tervet túl későn írták alá – azon a napon indította el a horvát hadsereg a Vihar hadműveletet, ami miatt a szerb lakosság jelentős része elmenekült a térségből. Ez a terv gyakorlatilag az egyik legmagasabb önrendelkezést tette volna lehetővé a Krajnában élő szerbeknek, sőt a magyaroknak is, ha ezt Vajdaságban rájuk szabják (GALBRAITH 2006: 125–126). A VMSZ a dokumentum szerint létrehozta a Vajdasági Magyar Autonóm Területet (továbbiakban VMAT), amelynek például saját külügye is lehetett volna. A terv szerint a terület jogosult bizonyos adóterhek saját célra való begyűjtésére, ezzel az önfenntartás kérdése is megoldottnak bizonyult. A dokumentumba belefoglalták, hogy a területen hivatásos katonák nem lehetnek, de külső támadásnál meg kell tudni védeniük magukat és az országot. Ez egy ismételten kitörő polgárháború esetén biztosíthatta volna, hogy a vajdasági magyarság nagy része ne sodródjon bele az eseményekbe. A dokumentum rendelkezett továbbá a menekültkérdésről, miszerint a területen minden 1991. január 1-je után érkezett menekült helyzetéről a VMAT vezetői döntenek. Saját bíróság, rendőrség, alkotmánybíróság létrehozását tűzték ki célul, és a szabad nyelvhasználatot a hivatalokban. Úgy határoztak a kettős állampolgárságról, hogy Jugoszlávia kormányának azt el kell fogadnia.

Ezzel nyitva hagyták annak a lehetőségét, hogy ha Magyarország kormánya elfogadja a kettős állampolgárságot, akkor a vajdasági magyarság tudjon is élni ezzel. Csubela és a VMSZ egyes tagjai úgy értékelték, hogy amit a nagyhatalmak kidolgoztak a szerbeknek Krajínában, az a magyaroknak is jó lesz Vajdaságban; ez széles körű autonómiát biztosított volna az itt élő magyaroknak az élet minden területén. Tari László (a VMSZ egykori tagja) visszaemlékezése szerint miután megkapták az anyagot, három-négy napot dolgoztak rajta, hogy a helyi viszonyokra tudják adaptálni. Az átírás után a közgyűlés elé terjesztették a tervezetet, amit a VMSZ elfogadott ugyan, de nem egyöntetűen. A szervezet két oszlopos tagja, Kasza József, Szabadka polgármestere és Szecsei Mihály nem értettek egyet az autonómia-koncepciójukkal, és elhagyták a gyűlést. Nagy eséllyel ez azért történhetett, hogy ezt a viszonylag radikális autonómia-koncepciót nem tartották reális célnak. Csubela ezután egy sajtótájékoztatót ismertette a tervet, és bejelentette, hogy a VMSZ hivatalos autonómia koncepciója a Z-4-es terven alapszik (VALIHORA 1995: 9). Szeptember 21-én aláírta a dokumentumot, és elküldte a Határon Túli Magyarok Hivatala képviselőjének, Lábod Lászlónak. Tari visszaemlékezése szerint Csubela beleállt ebbe a tervbe, és azt mondta, hogy meg kell valósítani (TARI 2020). A szerb kormánysajtó komolyan aggódott, hiszen még a magyar kormány képviselője, dr. Tabajdi Csaba is úgy nyilatkozott, hogy a Z-4-es terv lehetne a vajdasági magyarság számára a legideálisabb autonómia-koncepció (*Magyar Szó*, 1995. 9. 19., 9). Csubela egy november 9–10-én tartott, budapesti, autonómiákról szóló kormányzati konferencián a következőket tette hozzá az autonómia-tervezetükhöz: „A magyarok létszáma talán 300–320 000-re tehető. 1991-ben még 350 ezren voltunk, a háború során sokan elmenekültek. A felsorolt körülmények közepette joggal vetődhet fel az a kérdés, hogy miképpen oldhatjuk meg a vajdasági magyarság helyzetét. A Vajdasági Magyarok Szövetsége ezt a területi, a kulturális és a személyes autonómiamodellek ötvözeteként képzeli el. Ezek között vannak még vitás pontok, mégis hajlunk egy radikális megoldásra, amely a legmesszebbmenő jogokat biztosíthatja. A legmesszebbmenő jogokat pedig akkor lehet biztosítani, ha egy területi autonómia törvényhozói kompetenciát is tartalmaz.

Ezzel azt akarjuk elérni, hogy a vajdasági magyarság legyen saját sorsának a kovácsa, helyzetének rendezője és az ösztönző föltételek megteremtője. Mindehhez párosul, hogy azokon a földrajzilag meghatározható területeken, ahol a magyarság a többséget alkotja, a kisebbségben élők, a szerbek, a horvátok, a szlovákok, a ruszinok, a cigányok státusa is rendeződjék. Úgy véljük, hogy a hatalom hármas funkciójának, a törvényhozásnak, a végrehajtó hatalomnak és az igazságszolgáltatásnak a lehetőségeit is a területi autonómián belül lehet legjobban érvényesíteni” (CSUBELA 1997: 172). Egeresi Sándor, a VMSZ egykori alelnöke visszaemlékezése szerint azért volt szükség arra, hogy hét-nyolc községgel hivatalosan is megalapítsák az autonóm területet, mert ezekkel gazdaságilag is fenntartható lett volna egy ilyen elképzelés (EGERESI 2020).

Összegzés

Az autonómia-tervezet 1995. szeptember 21-ei elfogadása olyan mér-földkő volt a vajdasági magyarok politikatörténetében, amely a feledés homályába veszett. A kétségtelenül jó politikai érzékkel rendelkező Csubela Ferenc tökéletesen ráérezett: ha a szerbeknek Horvátországra nézve jó a Z-4-es terv, akkor nem lehet kifogásuk arra vonatkozólag, ha ezt a Szerbia területén élő magyarokra átszabva akarnák alkalmazni. Egyértelműen célkeresztbe került Csubela Ferenc és a pártja is. A szerb napilapok komolyabban kezdték el támadni a személyét, valamint az éjszakai telefonhívások, fenyegetések is megszorodtak ebben az időszakban Csubela Ferenc özvegyének visszaemlékezése szerint (CSUBELA IRÉN 2020). Csubela váratlan halála miatt nem tudta véghezvinni a tervét. A dátum, amikor szerencsétlenül járt, jelképes: 1995. november 20-án szenvedett közlekedési balesetet, a délszláv háborúkat lezáró daytoni béketárgyalás kezdőnapján. Csubela az anyósülésen ült, és autójuk egy kivilágítatlan pótkocsinak ütközött. Az autóbaleset, amelyben csak ő sérült meg, olyan súlyos volt, hogy november 27-én életét veszítette. A VMSZ élére a halálát követően Kasza József került, aki elhagyva a Z-4-es terven nyugvó koncepciót, sokkal konzervatívabb politikát folytatott a vajdasági magyar autonómiával kapcsolatban (NÉMET 2021: 77–79).

Az mellett, hogy különleges pont ez az autonómiatervezet a vajdasági magyar politikatörténetben, ki kell emelni, hogy nagy eséllyel ez okozta Csubela Ferenc halálát is. 1999-ben a miloševići rendszer lassan darabjaira hullott. A koszovói események miatt a NATO bombázni kezdte az országot, és óriási tüntetések törtek ki Szerbia nagyvárosaiban. Október 3-án Vuk Drašković szerencsésen túlélte egy közúti balesetet: akkoriban ő volt a Szerb Megújítási Mozgalom vezéralakja, aki a tüntetések egyik főszervezőjeként tevékenykedett. Az anyósülésen ült, míg a sógora hajtott. Egy szabálytalanul közlekedő kamion kifordult eléjük, és összeütöttek. Saját elmondása szerint nem ez volt ekkor az első közlekedési baleset, amit elkerült ebben az időszakban. Rajta kívül mindenki elhunyt, a sógora, aki az autót vezette, valamint a testőrei is, akik mögöttük haladtak. Vuk Drašković egyértelműen kijelentette, hogy merényletkísérlet történt ellene (*Napi Magyarország*, 1999. 10. 16., 25). Amíg nincs rá bizonyíték, addig nem lehet kijelenteni, hogy Csubela halálát a Z-4-es terv és az az körüli események okozták, de mindenképpen érdemes elgondolkodni azon, hogy pont akkor érte baleset az utazó Csubelát, amikor a VMSZ két alelnöke ült rajta kívül az autóban, egy jelképes dátumon. Bizonyítani ugyan nem lehet, de következtetni igen, hiszen ezzel a tervvel szállka volt az akkori jugoszláv hatalom szemében.

IRODALOM

- NÉMET Klaudió 2021. *A rebellis Csubela Ferenc – A politikus kisebbségi jogvédelme és magyar víziója a széteső Jugoszláviában*. Monográfia Helytörténeti Egyesület, Bácskossuthfalva
- KALAPIS Zoltán 2002. *Életrajzi Kalauz I*. Forum, Újvidék
- CSORBA István 1995. Egyszerű portré: Szubjektív sorok Csubela Ferencről. *Híd*, 12: 871–872.
- Megalakult a Vajdasági Magyar Szövetség. *Magyar Szó*, 1994. 6. 19.
- SOLTIS Gyula 1995. Magyarként itt maradni – méltósággal. *Napló*, 1995. 6. 21., 4–5.
- JUHÁSZ József 1997. *A délszláv háborúk*. Napvilág Kiadó, Budapest
- VALIHORA István 1995. A Délvidék szerb kolonizálása. *Magyarország*, 1995. 8. 25., 32. évfolyam, 27–52. szám, 21.
- A VMSZ-nek is célja az autonómia. *Népszabadság*, 1995. 7. 29., 3.
- SZLOBODA János 1995. Csak a VMDK? *Magyar Szó*, 1995. 8. 11., 8.
- Budapest az egységes autonómiakoncepciót támogatja. *Magyar Szó*, 1995. 10. 19., 1–3.
- GALBRAITH, Peter 2006. Negotiating peace in Croatia. A personnel account of the road to Erdut. In Brad K. Blitz (ed.): *War and Change in the Balkans. Nationalism, Conflict and Cooperation*. Cambridge University Press, 125–126.

Egy szerencsétlenség, amely megváltoztathatja Szerbiát. *Napi Magyarország*, 1999. 10. 16., 25.

Vajdaság – Csubela Ferenc beszédének kivonata. In *Kisebbségi érdekvégyesítés, önkormányzatiság, autonómiaformák*. Osiris Kiadó, Budapest, 1997., 172.

Visszaemlékezők: Tari László, Csubela Irén, Egeresi Sándor

JEGYZETEK

* A kutatás a Márton Áron Szakkollégiumban valósult meg.

¹ Bővebben: NÉMET Klaudió 2021. *A rebellis Csubela Ferenc – A politikai kisebbségi jogvédelme és magyar víziója a széteső Jugoszláviában*. Monográfia Helytörténeti Egyesület, Bácskossuthfalva

² A településnek a történelem során több elnevezése volt. 1907-ig az Ómoravica valamelyik formája volt használatban, majd 1907 és 1912 között Kossuthfalva, majd a belügyminisztérium átkeresztelte a települést Bácskossuthfalvára. 1922-től Stara Moravica, egészen 1941-ig. 1941 és 1944 között Bácskossuthfalva, majd 1944 és 2003 között Stara Moravica, magyarul Moravica vagy Ómoravica. 2003-ban nagy konfliktusokat váltott ki a település lakossága és a Magyar Nemzeti Tanács között, amikor a lakosok akarata ellenére a Bácskossuthfalva nevet határozta meg az MNT hivatalos magyar helységnévként. A helyiek az Ómoravicát preferálták, ami miatt a mai napig két párhuzamos elnevezés van jelen. Jelen tanulmány nem kíván csatlakozni a konfliktushoz, ezért következetesen a politikai tevékenysége idején használatos hivatalos településnevet használja, vagyis a Moravicát.

³ A Z-4-es terv forrásközlésként megtalálható: NÉMET Klaudió 2021. *A rebellis Csubela Ferenc – A politikai kisebbségi jogvédelme és magyar víziója a széteső Jugoszláviában*. Monográfia Helytörténeti Egyesület, Bácskossuthfalva